

УДК 342.92

О.В. Ульяновська, к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

КОНТРОЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ І СУДДІВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ГРОМАДЯН, ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

В статті на підставі позицій вчених, досліджено розуміння сутності контролю за діяльністю суду та судді щодо захисту прав, свобод громадян, прав та інтересів юридичних осіб. Автором виокремлено види контролю за діяльністю суду та судів за двома основними напрямками: внутрішньоорганізаційному та зовнішньоорганізаційному, а також названо суб'єктів його здійснення.

Ключові слова: діяльність судів, захист прав людини і громадянина, державний контроль, громадський контроль, судове управління.

В статье на основании позиций ученых, исследовано понимание контроля за деятельностью судей и суда по защите прав, свобод граждан, прав и интересов юридических лиц. Автором выделены виды контроля за деятельностью судей и судов по двум основным направлениям: внутриорганизационном и внешне организационном, а также названы субъекты его осуществления.

Ключевые слова: деятельность судов, защита прав человека и гражданина, государственный контроль, общественный контроль, судебное управление.

The article is based on the position of scientists investigated the understanding of the control of courts and courts to protect the rights, freedoms, rights and interests of legal persons. The author singles out types of control over the courts and the courts in two main areas: internal and external organizational and named entities for its implementation.

Key words: the courts, protection of human and civil rights, state control, social control, judicial management.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Права й свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суди як органи державної влади зобов'язані своєчасно й дієво захищати ці права та свободи шляхом розгляду цивільних, кримінальних справ та публічно-правових спорів.

В цілому суди України забезпечують відновлення порушених прав і свобод людини. Разом з тим у цій діяльності є недоліки та упущення. Не завжди виконуються судами вимоги закону про всебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин справи, допускаються помилки в оцінці доказів і застосуванні норм закону. Крім того, не завжди забезпечується право громадян на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Трапляються випадки необґрунтованої відмови громадянам у задоволенні позовів про захист трудових, майнових, житлових та інших прав тощо [1].

У зв'язку з викладеним постає необхідність, шляхом застосування відповідного теоретико-методологічного апарату та практики реалізації норм чинного законодавства, дослідити сутність контролю за діяльністю судів та суддів з метою забезпечення конституційного права громадян на захист.

Аналіз останніх досліджень. Фундаментальною та основоположною базою дослідження вказаної проблематики є праці вчених-юристів відповідних галузевих

наук, у тому числі й адміністративно-правової, які в різні історичні періоди займалися і продовжують займатися цією тематикою, зокрема праці: В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрийко, Г.В. Атаманчука, О.М. Бандурки, Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, І.П. Голосніченка, С.В. Ківалова, Т.О. Коломоєць, В.К. Колапкова, О.Л. Копиленко, О.В. Кузьменко, Н.П. Нижник, О.П. Рябченко, В.С. Шестака, В.К. Шкарупи тощо. Проте, попри багатоманітність наукових джерел, можна констатувати про відсутність праць присвячених саме контролю за діяльністю судів та суддів, що також і підкреслює важливість даної проблематики в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Проблеми контролю та контрольної діяльності науковці завжди приділяли належну увагу, оскільки він розглядався як основна функція держави і, відповідно, державного управління. Як вірно наголошується у науковій літературі, держава є одним із головних суб'єктів здійснення контрольних функцій в суспільстві. Вона наділена реальними повноваженнями і має можливості для впливу на суспільство, в ході здійснення якого покладається і на результати контролю [2, с. 342].

Слід зазначити, що з розвитком суспільства змінюються погляди на державу, її призначення, роль та завдання, які вона має вирішувати, захищаючи права і свободи своїх громадян. У своїх діях держава мусить керуватися і виходити з пріоритету загальнолюдських цінностей.

Тому, серед заходів забезпечення виконання поставлених завдань держави контроль, як важливий вид її діяльності, займає одне з основних місць, і загалом його метою є забезпечення злагодженої, чіткої роботи органів державної влади усіх рівнів і ланок, добросовісне і якісне виконання її посадовими особами та державними службовцями, раціональне використання наданих їм прав та сумлінне ставлення до виконання своїх обов'язків для забезпечення добробуту суспільства. Тобто державний контроль спрямований на перевірку діяльності органів державної влади, посадових осіб та державних службовців, відповідності її завданням держави [3, с. 137].

Заслугує уваги позиція В.С. Шестака щодо розуміння державного контролю, як самостійна чи зовнішньо ініційована діяльність уповноважених на те суб'єктів, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) тим правомірним оціночним критеріям, котрі припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування в унормованому порядку [4, с. 7].

Необхідно вказати на позицію М.Г. Запорожця, який приділив увагу у своїй праці питанням контрольних правовідносин, які є невід'ємним елементом як державного управління взагалі, так і судового, зокрема. Так, М.Г. Запорожець розглядає контроль в діяльності судових органів з позиції розмежування функцій контролю за процесуальною та позапроцесуальною діяльністю суду [5, с. 82].

Призначення контролю у сфері позапроцесуальної діяльності суду полягає в організуючому впливі суб'єктів судового управління, які виконують одну з своїх функцій, на об'єкти управління, який спрямований на створення умов, необхідних для забезпечення ефективної, доцільної та законної діяльності працівників суду та його апарату. Предметом контролю за позапроцесуальною діяльністю суду визнаються конкретні адміністративно-правові відносини, які виникають за участю суддів, працівників апарату суду і пов'язані з виконанням зазначеними особами покладених на них обов'язків, дотриманням правил або вимог, встановлених нормативними актами [5, с. 91]. Крім того М.Г. Запорожець наголошує, що для забезпечення нормальної

організації позапроцесуальної діяльності суду є внутрішній контроль, який виконується у судах їх керівниками чи окремими спеціалістами [5, с. 94].

А.А. Стрижак наголошує на тому, що контроль спрямований на забезпечення режиму законності і дисципліни в сфері організації забезпечення судової діяльності, своєчасне та якісне виконання управлінських рішень. Контроль як функція управління виступає одночасно як складова частина керівної управлінської роботи відповідних суб'єктів, так і спосіб перевірки правомірності дій останніх з боку органів суддівського самоврядування [6, с. 82].

Крім того А.А. Стрижак виокремлює напрямки контролю у сфері організації функціонування судочинства: 1) дотримання фінансової, планової, виконавчої та трудової дисципліни; 2) перевірка використання матеріальних, технічних, інформаційних засобів, інших державних ресурсів; 3) з'ясування питань виконання посадових обов'язків службовцями апарату; 4) дотримання порядку кодифікації нормативних актів, ведення судової статистики і діловодства, роботи бібліотеки суду; 5) підбір і розстановка кадрів, підвищення їх кваліфікації; 6) дотримання вимог соціального забезпечення суддів та працівників апарату суду тощо.

Отже, на підставі наведеного та враховуючи виокремлену нами систему адміністративно-правових засобів реалізації конституційного права на судовий захист, яка була охарактеризована в широкому, так і у вузькому значенні, то доцільно контроль за діяльністю суду та суддів, розглядати саме з вузької позиції.

Так, вузьке розуміння адміністративно-правових засобів реалізації конституційного права на судовий захист передбачає розкриття змісту цієї категорії із врахуванням конкретної сфери застосування цих засобів — сфера судоустрою. Так, до таких засобів нами було віднесено засоби зовнішньоорганізаційної діяльності, спрямовані на ефективну реалізацію конституційного права на судовий захист та засоби внутрішньоорганізаційної діяльності у сфері судоустрою [7].

Таким чином, можна зробити висновок, що контроль за діяльністю суду та суддів, на підставі запропонованого нами поділу щодо розуміння адміністративно-правових засобів реалізації конституційного права на судовий захист здійснюється у двох основних напрямках: внутрішньоорганізаційному та зовнішньоорганізаційному. Тобто, контроль за реалізацією конституційного права на судовий захист умовно можна поділити на контроль за внутрішньоорганізаційною діяльністю та контроль за зовнішньоорганізаційною діяльністю.

Отже, розглянемо види та суб'єктів контрольної діяльності за кожним із визначених напрямків.

Так, внутрішньоорганізаційний контроль за діяльністю суду та суддів можна поділити на громадський та державний. Враховуючи, що нами до засобів внутрішньоорганізаційної діяльності у сфері судоустрою було віднесено організацію діяльності апарату суду, процедури призначення суддів на адміністративні посади, організацію документообігу у судах, організацію розподілу справ в суді та ін. Можна зробити висновок, що основними напрямками внутрішньоорганізаційної діяльності є: кадрове забезпечення; інформаційне забезпечення; фінансове, матеріально-технічне та соціально-побутове забезпечення судів. За такими напрямками можна визнати і напрямки контрольної діяльності. Тобто, за визначеними напрямками діяльності здійснює державний контроль: Верховна Рада України, Президент України, суддівське самоврядування (збори суддів, ради суддів, конференції суддів, з'їзд суддів України),

Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада юстиції, Державна судова адміністрація України, Національна школа суддів України.

Якщо говорити про громадський контроль за внутрішньоорганізаційною діяльністю, то варто, як приклад, вказати на включення до складу кваліфікаційних комісій суддів (атестаційно-дисциплінарних органів) [8] та Вищої ради юстиції, окрім суддів, представників юридичної громадськості [9], а також створення та функціонування науково-консультативних рад.

У свою чергу до напрямків контролю за зовнішньоорганізаційною діяльністю суду та суддів, на нашу думку, слід віднести контроль за законністю судових рішень, а також контроль за дотриманням процедури їх прийняття. Зважаючи на це, контроль за зовнішньоорганізаційним напрямком діяльності, слід поділити на державний, міжнародний та громадський.

Отже, говорячи про державний контроль за зовнішньоорганізаційною діяльністю суду та суддів, то до суб'єктів його здійснення можна віднести: Верховну Раду України (в частині прийняття законодавчих актів, спрямованих на організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, удосконалення законодавчої бази стосовно судоустрою, судочинства, статусу суддів тощо); Президента України (забезпечення гарантій реалізації конституційного права громадян на судовий захист тощо); Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим; направляти акти реагування у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття заходів); Міністерство юстиції України (в контексті вивчення та аналізу рішень Європейського суду з прав людини позивачами яких є громадяни України, та виявлення порушень законодавства судами України при прийнятті судових рішень), органи прокуратури (представництво інтересів громадянина або держави в суді; ініціювати перегляд судових рішень, у тому числі у справі, порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи); Вищі спеціалізовані суди (в порядку перегляду рішень).

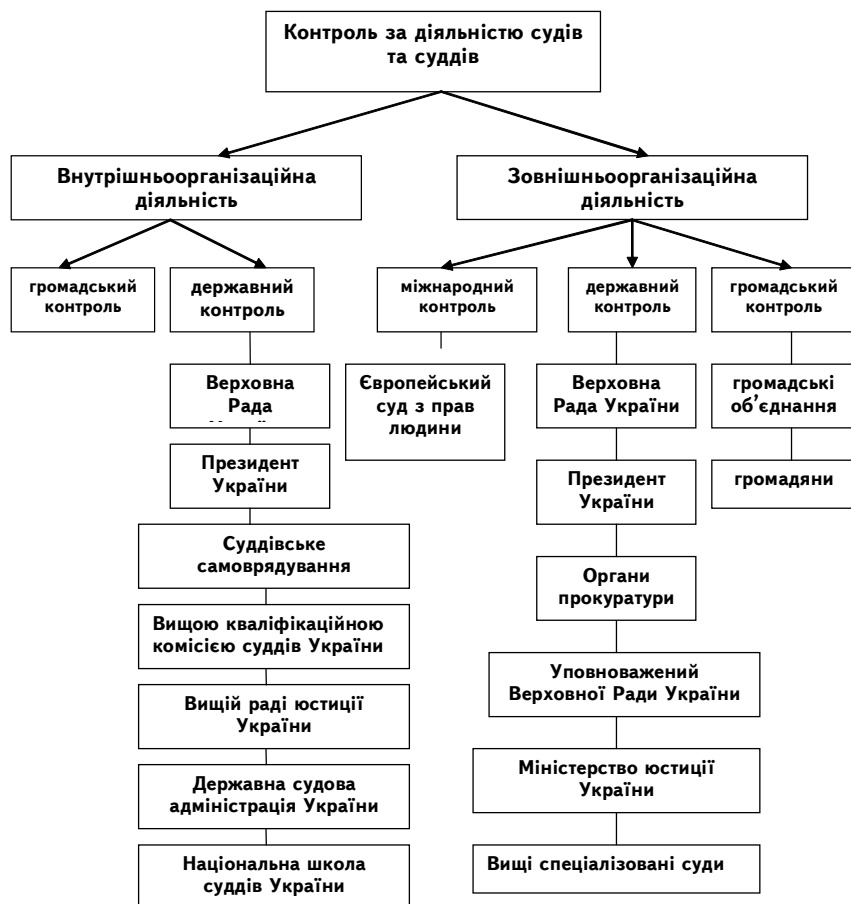
Стосовно міжнародного контролю, то до нього слід віднести Європейський суд з прав людини на формування та дотримання стандартів захисту прав людини. Слід наголосити, що для практики діяльності судів важливими є висновки саме Європейського Суду, який при розгляді справ аналізує питання і про розгляд аналогічних справ судами тієї ж самої країни. Стосовно діяльності суддів України, розглядаючи справи заявників Європейський Суд звертає увагу на неуважність судових органів України, які на практиці повторюють одні і ті ж помилки, в той час як після першого винесеного з аналогічного питання Європейським Судом рішення мають діяти в подібних випадках відповідно до такого рішення. Як вірно зазначає В.А. Капустинський, це свідчить про те, що суди мають постійно отримувати інформацію про рішення, прийняті Європейським судом, вивчати їх та застосовувати в своїй діяльності [10, с. 138].

В той же час, набуває не аби якого значення контроль за зовнішньоорганізаційною діяльністю суду та судів з боку громадськості. Слушно зазначає В.В. Городовенко про те, що формами соціального контролю громадськості за судом є: по-перше, за дотриманням гласності, відкритості (публічності) судового розгляду; по-друге, наявності інституту відводу суддів за ініціативою учасників процесу або самих суддів; по-третє, участі народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних [11, с. 152]. Ці форми можуть бути доповнені проведенням громадських зборів, кампаній за участі науковців, політиків,

громадських діячів та небаждужої спільноти на кшталт «Справа Павліченків».

Особливого значення в контексті громадського контролю за законністю судових рішень набуває інститут присяжних. Так, суд присяжних здатний захистити від деяких тенденцій, що виникають в суддівському корпусі, які можуть підірвати справедливую систему оцінки відповідальності і покарання, таких як: можлива залежність суддів від органів виконавчої влади або від політичних партій; надмірна залежність суддів від суспільної думки; у суспільстві з серйозними класовими, етнічними або соціальними протиріччями – належність суддів до правлячого класу, основної етнічної групи або соціальної еліти; формалізація при відправленні правосуддя або професійна деформація суддів в результаті багаторічної судової практики; надмірна бюрократизація судової влади, що виражається, наприклад, у прийнятті судових рішень під впливом бажання піднятися службовими сходами; надлишковий судовий формалізм у процесі, практиці і мові судочинства [12].

Отже, контроль за діяльністю судів та суду можна представити в наступній схемі.

Висновки. Отже, в умовах сьогодення контроль за діяльністю суду та судів, неможна визнати цілісним та впорядкованим, оскільки повноваження вищезазначених суб'єктів тільки за своєю суттю, так би мовити є контрольними. Реалізуючи свої повноваження з приводу призначення, обрання на посаду судді тощо, автоматично здійснюють контроль за діяльністю суду та суддів. Тому забезпечення справжньої незалежності суду вимагає впровадження нових способів контролю за його діяльністю, інакше безконтрольність будь-якої гілки влади є початком прямування до свавілля.

Таким чином, під контролем за діяльністю суду та суддів слід розуміти діяльність уповноважених суб'єктів, на підставі норм діючого законодавства, який спрямований на забезпечення режиму законності і дисципліни у внутрішньоорганізаційній та зовнішньоорганізаційній діяльності останніх.

Аналіз повноважень суб'єктів та напрямків контрольної діяльності за судовою гілкою влади буде становити предмет подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина : Постанова Верховного Суду України від 30.05.1997 № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-97>
2. Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – 384 с.
3. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Андрійко Ольга Федорівна. – К., 1999. – 378 с.
4. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (загальнотеоретичні питання) : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / В. С. Шестак. – Х., 2002. – 16 с.
5. Запорожець М. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Запорожець Михайло Петрович. – Х., 2004. – 179 с.
6. Стрижак А.А. Державне управління забезпеченням діяльності судів загальної юрисдикції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Стрижак Андрій Андрійович. – К., 2005. – 170 с.
7. Ульянівська О. В. Адміністративно-правові засоби реалізації конституційного права на судовий захист : теоретичний аналіз / О. В. Ульянівська // Віче. – 2013. – № 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3581/>
8. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010 р. – № 41 / № 41-42; № 43; № 44-45/. – С. 1468. – Ст. 529.
9. Про Вищу раду юстиції : Закон України від 15.01.1998 № 22/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/22/98-%D0%B2%D1%80>
10. Капустинський В. А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Капустинський Віктор Анатолійович. – К., 2006. – 219 с.
11. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Городовенко Віктор Валентинович – Х., 2006. – 196 с.
12. Стивен К. Тейман Тезиси о роли народного участия в реформе уголовного процесса, 2001-2002 St. Louis-Warsaw Transatlantic L. J. 115-16.